

MODUL DE VIAȚĂ AL INTELECTUALITĂȚII ROMÂNE DIN INTERBELIC. STUDIU DE CAZ – JURNALELE

THE LIFESTYLE OF ROMANIAN INTELLECTUALS DURING THE INTERWAR PERIOD. CASE STUDY – JOURNALS

Manuela Țuhașu*

Motto:

*„Dintr-un anumit punct de vedere toți
intelectualii seamănă între ei, dar din alt
punct de vedere, nimeni nu seamănă cu
nimeni, nici măcar cu el însuși”.*

(G. Pappini)

Abstract

Journals are considered a source of secondary bibliography that offers a variety of angles through which the consecrated author's lives and works can be analyzed. From the most representative works we considered relevant those of Mircea Eliade, Mihail Sebastian and the Acterian brothers (Haig, Asavir and Jeny). We can create a glossary of relevant recurrent themes among the leading figures of the Romanian intellectuals in the inter-war period such as: the need for affirmation of their generation, concern for a broader knowledge (literature, music, nature, travelling), an apprehension about failure and death. Also, we can list a number of personalities that had a deep impact on their intellectual formation such as Nae Ionescu that manifested them through the Criterion Group.

Keywords: Romanian intellectuals, interwar period, journals, memoirs, Mircea Eliade, Mihail Sebastian, Nae Ionescu.

Cu toate că jurnalele sunt considerate o sursă de bibliografie secundară, datorită subiectivității căreia le sunt tributare, ele oferă o bogăție de informații pe care cu greu o poți regăsi în lucrările de specialitate. Și asta pentru că aduc la lumină trăiri, sentimente, mici «nimicuri» cotidiene pe care sursele istorice „serioase” le socotesc prea banale pentru a le lua în calcul. În plus, relațiile interumane stabilite între autorul jurnalului și contemporanii săi ajută la marcarea genului interacțiunii dintre ei și la conturarea personalității acestora.

* Referent, Secția Patrimoniu.

Dar poate cel mai important aspect este că, prin intermediul lor, cititorul poate privi epoca surprinsă prin ochii omului acelei perioade.

„Experiența jurnalului” este tipică pentru acea perioadă, aproape toți tinerii intelectuali având jurnal, fragmente din ele fiind publicate în presă în perioada interbelică și în unele volume. Din multitudinea de lucrări memorialistice existente la această dată am optat pentru cele ale lui Mircea Eliade, Mihail Sebastian și ale fraților Acterian (Haig, Arșavir și Jeny) pornind de la premisa că sunt reprezentative pentru generația lor. În plus, fiecare dintre ei are o altă profesie, și cu toate acestea împărtășesc aceleași tristeți și bucurii, trăiesc aceleași angoase, frustrări, euforii.

Chiar dacă în cele ce urmează vom încerca să-i aducem pe aceștia la un numitor comun, pentru a le surprinde cât mai corect preocupările, diversitatea de trăiri și emoții nu va fi lăsată pe un plan secundar pentru că, așa cum spunea și Pappini „dintr-un anumit punct de vedere toți intelectualii seamănă între ei, dar din alt punct de vedere, nimeni nu seamănă cu nimeni, nici măcar cu el însuși”.

Chiar dacă în esență surprind aceeași perioadă, cu toții având aceleași experiențe istorice, fiecare din jurnale este singular, purtând adânc amprenta autorului său.

Această generație unică în istoria culturii românești s-a deosebit fundamental de cele de până la ea, fiind poate singura care nu a avut o menire istorică. „Spre deosebire de înaintașii noștri care se născuseră și trăiseră cu idealul reîntregirii neamului, noi nu aveam un ideal de-a gata făcut la îndemână”¹. Eram prima generație românească necondiționată în prealabil de un obiectiv istoric de realizat. Ca să nu succumbăm în provincialism cultural sau sterilitate spirituală, trebuia să cunoaștem ce se întâmplă, pretutindeni în lume în zilele noastre”

„Eram deosebiți de înaintașii noștri nu numai pentru că erau mai tineri, ci pentru că între ei și noi intervenise războiul”². Și mai erau deosebiți prin faptul că au conștientizat că menirea lor era de a transforma cultura românească dintr-o cultură cu caracter provincial din care țâșnesc din când în când creatori de talia lui Eminescu, într-o cultură europeană de prim rang.

Se temeau, nu atât de izbucnirea unui nou război, ce aducea după el suferință și moarte, cât de lipsa timpului necesar pentru a crea o operă valoroasă. “Eram obsedați de teama că generația noastră, singura generație liberă <<disponibilă>>, din istoria neamului românesc, nu va avea timp să îndeplinească <<misiunea>>”³.

Poate cel mai pregnant dintre toți, Mircea Eliade se raportează mereu la generația din care face parte și la rolul ei, într-un moment în care conceptul de

¹ Mircea Eliade, *Memorii*, Editura Humanitas, 1991, p. 145.

² Idem, p. 147.

³ *Ibidem*.

generație încă nu fusese înălțat la rangul de categorie fundamentală a filozofiei culturii.

Cu toate că avea profesii diferite, preocupările acestei generații sunt în linii mari aceleași. Într-o împletire cum numai în interbelic a existat, literatura și filozofia au reprezentat drumurile cele mai umblate. Întreaga generație stă sub semnul lui Kierkegaard și vrea cu orice preț să citească literatura în original. Din această cauză marea lor majoritate vorbește cel puțin 3-4 limbi străine. Există o anumită aversiune față de cultura franceză care împiedică o deschidere spirituală spre universalism. Nu de puține ori apar și comentarii pe baza cărților citite, diverse nemulțumiri sau explozii de solidaritate față de textul lecturat.

Cel mai ușor poate fi urmărită lista de preferințe literare ale acestei generații la Jeni Acterian, care pe parcursul jurnalului său menționează peste o sută de autori străini și români, contemporani cu ea sau făcând parte din patrimoniul culturii universale (ex. V. Woolf, Șt. Zweig, Dostoievski, George Sand, Cehov, Marcel Proust etc.).

Prin intermediul acestor cărți, tinerii anilor '20 se descoperă, își sondează sufletul, își stabilesc direcțiile pe care intenționează să le urmeze. Nu mică i-a fost mirarea lui Mircea Eliade când, la recomandarea bunului său prieten H. Acterian, citind avea să constate că toate experiențele sale, atât de bine surprinse în *Romanul adolescentului miop*, nu sunt singulare. „Nu-mi putusem închipui până atunci că pot semăna atât de mult cu altcineva. Mai regăsisem aproape pe de-a-ntregul în copilăria și adolescența lui Papini”⁴.

O a doua mare bucurie a sufletelor acestor tineri era muzica. Atât la Jeni Acterian, cât mai ales la Mihail Sebastian revin cu obstință numele marilor compozitori, dirijori, soliști din muzica clasică. „Am fost iar la opera sa văd recitalul de dans dat de Florin Capsali și Gabriel Negru, pe urmă de Schumann, Beethoven, Chopin”; „Am făcut rost de bani și am cumpărat un bilet la concertul lui Milstein și pentru cel de-al doilea concert simfonic al lui Enescu”; „Diseară mă duc s-aud sonata ... (...). Am mai văzut-o acum două săptămâni”; „Am fost aseară la concertul Brailowski. Chopin, Ceaikovski și Liszt (...) Orchestra proastă, dirijorul submediocru”⁵.

Comportamentul publicului în timpul unui concert nu era cu mult diferit față de cel din prezent, și atunci auzindu-se mai mult zgomotul sălii decât muzica orchestrei.

„Cădeau pe jos răsunător și cu răsunset în creierii mei, tot felul de obiecte: binocluri, poșete etc. Instrumente feminine pe atât de inutile la un concert pe atât

⁴ Idem, p. 91. (cu referire la *Un om sfârșit* al lui Giovanni Papini).

⁵ J. Acterian, Bibliografie, *Jurnalul unei ființe greu de mulțumit*, 1939-1942, Editura Humanitas, p. 15, 145, 148.

de necesare persoanelor snoabe (...) Enescu a intrat, a fost aplaudat și a început să cânte. După câteva fraze a trebuit să se oprească. Afară nu se sunase sfârșitul pauzei și mai tot publicul (cel masculin care nu poate să stea mai mult de o oră fără să fumeze și cel feminin care nu gătise doar că să nu fie văzut, intra discret și pe vârful picioarelor făcând un zgomot îngrozitor. A stat Enescu timp de mai mult de 5 minute cu vioara de-a lungul trupului și cu o aparentă resemnare (foarte aparentă) până s-a instalat lumea care nu mai sfârșea de intrat”⁶.

Natura și călătoriile reprezentau o altă preocupare comună. Eliade amintește de drumețiile anuale în munți, de furtuna care i-a prins cu barca pe Marea Neagră, Jeni Acterian evocă timpul petrecut la Techirghiol sau în Bucegi, iar Mihail Sebastian povestește că scria cel mai ușor înconjurat de natură.

Chiar dacă sunt mai costisitoare și presupun uriașe eforturi financiare plecările peste graniță ale intelectualilor români erau frecvente. Scopul lor era perfecționarea în profesie, aprofundarea studiilor, stabilirea unor relații cu intelectualii din afara hotarelor României. Destinațiile predilecte erau Franța, Italia, Germania, dar și locuri exotice ca India, unde Mircea Eliade și-a strâns materialul pentru lucrarea de doctorat.

Educarea voinței îi obsedează pe toți pentru că vor să facă enorm de multe și se simt presați de timp. De aceea încearcă să-și reducă orele de somn, să se concentreze doar pe acele preocupări care se adresează laturii interne, sufletului și inteligenței.

Politica apare accidental în însemnările lor și asta doar în momentul când devine agresivă, cum sunt anii premergători celei de-a doua conflagrații mondiale.

Un alt liant și poate unul dintre cei mai puternici, este Nae Ionescu a cărui personalitate apare menționată în toate jumalele studiate. Mircea Eliade ni-l prezintă ca pe un „bărbat brun palid, cu tâmplele descoperite, cu sprâncene negre, stufoase, arcuite mefistofelic și cu ochii mari de un albastru sumbru, oțelit (...) nu vorbea ca un profesor, nu ținea o lecție, nici o conferință (...) Simțeau că ce spune N. Ionescu nu se găsea în nici o carte. Era ceva nou, proaspăt gândit și organizat acolo, în fața ta, pe catedră”⁷.

Impresia aceasta de nou, de originalitate, de prospețime degajată de cursurile lui Nae Ionescu apare la toți, cum comună este și părerea că există o mare diferență între profesorul universitar Nae Ionescu și omul politic Nae Ionescu.

„Am călătorit cu N. Ionescu (...) ne-am găsit seara în același compartiment. Era cu noi și profesorul Vechiu, șeful argetoianștilor brăileni (...). Nae a dat o șuetă politică teribilă (...). Ce ne-a deprimat puțin a fost tonul cu care povestea totul. Hotărât îl prefer în sala de curs”⁸.

⁶ *Ibidem*, p. 150.

⁷ Mircea Eliade, *Memorii*, Editura Humanitas, 1991, p. 112.

⁸ *Ibidem*, 232

Chiar dacă mental nu aveau aceeași structură, tinerii intelectuali ai acelei perioade trăiau aceleași temeri și obsesii. Absolutul este ținta pe care toți vor s-o atingă și din această cauză erau terorizați de spectrul ratării. Moartea, cea de-a doua obsesie era văzută de unii ca o izbăvire, ca o modalitate de a lichida conturile între ei și o societate care nu-i sprijină și nu-i înțelege, iar de alții ca o urgie venită din senin care nu le va permite să lase posterității tot ce aveau în plan. Moartea domină nu numai memorialistica, ci este comună și existențialismului interbelic, Anton Holban publicând *O moarte care nu dovedește nimic*, Victor Ion Popa – *Moartea prietena mea*, Hortensia Papadat Bengescu – *Una din formele contradictorii ale moralității*. O vom regăsi și în eseurile lui Emil Botta, la Eliade, Emil Cioran, Eugen Ionescu.

În Jurnalul său Eliade mărturisește că îi este frică de moarte: „îmi amintesc cu o tulburătoare precizie cum, în timp ce purtau cu alți trei coșciugul lui N. Ionescu către groapă, m-am împiedicat și, cu un mare efort, m-am sprijinit într-un genunchi până ce s-a repezit cineva și m-a ajutat să mă ridic. Cunoșteam superstiția populară că cel ce alunecă ducând un mort la groapă e ursit să moară în cursul aceluiași an. Când i-am povestit ce mi se întâmplase, mama a încercat să mă liniștească”⁹.

În plus, cu cât se apropie de începerea celui de-al Doilea Război Mondial apare, la marea lor majoritate, sentimentul că „timpul nu mai are răbdare”, că nu vor mai avea timp să-și desăvârșească creația.

„Știam că acest Rai se află undeva în spatele nostru. Îl pierdusem înainte de a ne fi dat seama că-l cunoscusem, că de fapt, fusesem prima și singura generație care se putuse bucura de Raiul instaurat în 1919-’20”¹⁰.

Cu toate acestea, generația lor găsește și timpul și bucuria de a-și petrece timpul liber împreună. Ca modalități de a-ți umple timpul erau: vizitele, ceaiurile dansante, cinematograful, teatrul, conferințele, ieșirile la cafenea etc.

Destinațiile predilecte erau: mansarda lui Eliade, casa familiei Acterian, casa menajului Floria Capsali, Nae Constantinescu. În această ultimă destinație, situată în cartierul Crucea de Piatră, duminica se juca volei, continuându-se cu discuții despre literatură, artă, muzică, uneori politică. Aici s-au pus bazele grupării «Criterion» inițiativa aparținându-i lui Petru Comarnescu care propusese un ciclu de conferințe la sediul *Fundației Carol I* în care să se discute despre o serie de personalități și evenimente contemporane.

Pornit inițial ca o joacă, «Criterion-ul» a avut un ecou neașteptat, atât datorită subiectelor abordate, cât și celor care au conferențiat. Sălile erau mereu arhipline, și nu o singură dată conferințele au fost reluate pentru a satisface

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, p. 276.

numărul impresionant de persoane care doreau să le audieze. Au existat și incidente. Astfel, la conferința despre André Gide au existat încercări ale unor tineri de a pătrunde în sală pentru a protesta pentru că Gide vizitase Rusia sovietică și era considerat comunist, în timp ce la cea despre C. Chaplin, Sebastian a fost apostrofat din public cu sintagma «un ovrei despre alt ovrei».

Prin intermediul acestor conferințe se dorea nu atât informarea, cât educarea publicului. Subiectele erau dezbătute de mai mulți vorbitori, fiecare prin propria optică, existând o permanentă confruntare de idei. Astfel la conferința despre Lenin au fost prezenți Belu Zilber și L. Pătrășcanu din partea marxiștilor, urmând a se „duela” cu Mihai Polihroniade și Mircea Vulcănescu, ca exponenți ai curentului național.

Cea de-a doua fază a «Criterion-ului» aduce o diversificare a subiectelor abordate, cât și o abordare interdisciplinară prin cuvânt, imagine, sunet. Sfârșitul acestui experiment cultural de proporții a început după un spectacol de dans al lui Gabriel Negri criticat că a abordat tema într-o viziune pederastă.

Dar poate cel mai important efect al «Criterion-ului» îl reprezintă cimentarea unor prietenii puternice, conferințele fiind continuate la cafeneaua Corso, până târziu după miezul nopții.

Cu toată această activitate acerbă și istovitoare, recompensele bănești nu erau suficiente pentru a le asigura un trai decent. Lipsa banilor este puternic resimțită de toți și nu de puține ori își sacrificau timpul liber sau proiectele literare pentru a traduce autori obscuri sau a scrie articole pentru diverse ziare și reviste.

La acea dată din scris nu trăia decât Liviu Rebreanu, iar din generația tânără, deși era extrem de bine privit de public, Ionel Teodoreanu practica avocatura pentru a-și rotunji veniturile. La această stare de fapt contribuiau și editurile care nu publicau decât literatură străină și pe românii consacrați. Cu toate acestea s-au găsit oameni care să creadă în talentul unui Eliade, Mihail Sebastian, Ion Călugăru etc. acceptând să le publice cărțile.

Ca un mod de rotunjire a veniturilor erau și conferințele de la radio plătite cu 800 lei înregistrarea, bani suficienți pentru a cumpăra mâncare pentru două persoane 2-3 zile.

Chiar dacă banii erau puțini se găseau totuși prilejuri și resurse pentru întâlniri și discuții fructuoase. Este perioada legării unor mari prietenii, cum au fost cele dintre Eliade și Sebastian sau Sebastian și Camil Petrescu, cu toate că între ei exista o rivalitate literară normală. Extrem de nemulțumit de încercările literare ale celorlalți, Camil Petrescu se considera singurul capabil să scrie un roman de geniu. Pe de altă parte, deși era un favorit al publicului, Ionel Teodoreanu, cu stilul său plastic inconfundabil compara literatura de început a lui Eliade cu mustul pe care-l bei ușor, în timp ce vinul vechi se degustă pe îndelete și are un efect de mai mare durată. L. Rebreanu, încântat de avalanșa de talente care-l înconjură le recomanda

doar să aibă răbdare și să citească manuscrisele de nenumărate ori și pe decursul a mai mulți ani pentru a da naștere la opere nemuritoare.

Un alt aspect care nu poate fi scăpat din vedere în cunoașterea acestei generații este dragostea. Mari povești de dragoste se nasc în această perioadă, dar și idile celebre. De departe, cea mai frumoasă poveste de dragoste este cea dintre Haig Acterian și Marietta Sadova. Cunoscându-se și iubindu-se încă din perioada când Marietta era căsătorită cu Ion Marin Sadoveanu, directorul Teatrului Național, relația lor s-a materializat într-o iubire fără sfârșit pe care doar moartea a putut-o distruge. „Priveam pe Haig și pe Marietta și îi invidiam. Se iubeau de mult, de 7-8 ani (...) și erau fericiți împreună, nu trebuiau să mai mintă și nici nu se mințeau pe ei înșiși”¹¹.

La fel de puternică a fost și legătura dintre M. Eliade și Mina Mareș. Cu toate că părinții, cât și o mare parte din prieteni l-au criticat că nu și-a luat o soție pe măsura talentului și valorii lui, Mina s-a dovedit a fi de departe jumătatea lui Eliade, susținându-l și ajutându-l până când boala a luat-o de lângă bărbatul mult iubit.

Și cum nimic nu este întâmplător sub soare, aproape toți reprezentanții acestei generații au avut un sfârșit tragic. Haig Acterian moare în război, fratele lui va trăi experiența Canalului, sora lor va muri tânără răpusă de o necruțătoare boală, M. Vulcănescu va fi condamnat de Tribunalul Poporului în procesul intentat „ziariștilor legionari”, Eliade se exilează, Sebastian moare într-un stupid accident de circulație etc.

„Împreună cu o parte a generației mele, trăisem adolescența și prima tinerețe în aceasta euforie, încredere și tembelism. Știam că acest <<Rai>> se afla undeva în spatele nostru. Îl pierdusem înainte de a ne fi dat seama că-l cunoscusem, că, de fapt, fusesem prima și singura generație care se putuse bucura de <<Raiul>> instalat în 1919-1920”¹².

¹¹ *Ibidem*, p.277.

¹² *Ibidem*, p. 276.

